

SVAKIDAŠNJI ŽIVOT KAO REFLEKSIJA NAČINA PROIZVODNJE DRUŠTVENOG ŽIVOTA

EVERYDAY LIFE AS A REFLECTION OF THE WAY OF PRODUCTION OF SOCIAL LIFE

ABSTRACT Everyday life is a „densified“ time of the experiential life of people in a particular social community. In this context, the experience of everyday life has its own entirety, which far transcends the partiality and fragmentation and the bareness of daily life. Everyday is the continuity of time – the specific „saga“ of the past, the past and the future, and not the game of coincidence. Everyday is the continuity of the time of the established components and their logical valentines of the way of producing social life. Everyday is not daily life, which represents the partial events of random and instantaneous sparks of life. Everyday life is a way of life in daily life. Everyday is the determinism and indeterminism of daily life. Everyday life is conditioned by us in daily life, but at the same time it is conditioned and dominated by the alienation of daily life. So, everyday life has a causal effect on daily life, which means that daily life, in large part, occurs as a consequence of everyday life. The highlighted moments of everyday life are the essence of the subject of sociology of everyday life, on the basis of which it reveals the essence of the totality of this social phenomenon. Everyday life is not the time of **current passage**, daily events, but an autonomous social fact, constituted and structured in the specific **symmetry** of man (human nature) and society.

Key words: everyday life, daily life, experience of life, symmetry, asymmetry; social space, the way of production of social life, social abstraction, sociological imagination, generic.

APSTRAKT Svakidašnji život je „zgnusnuto“ vrijeme iskustvenog življenja ljudi u određenoj društvenoj zajednici. U tom kontekstu, iskustvo svakidašnjeg života ima svoju cjelinu, koja daleko transcendirira parcijalnost i razmrvljenost, te ogoljelost svakodnevice. Svakidašnjica je kontinuitet vremena – specifična „saigra“ prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, a ne igra slučajnosti. Svakidašnjica je kontinuitet vremena ustaljenih komponenti i njihovih logosnih valentnosti načina proizvodnje društvenog života. Svakidašnjica nije svakodnevica koja predstavlja parcijalne događaje slučajnih i trenutnih iskrica života. Svakidašnjica je način života u svakodnevici. Svakidašnjica je determinizam i indeterminizam svakodnevnog života. Svakidašnjica nas uslovljava u svakodnevici, ali istovremeno, uslovljava i da prevladavamo otuđenje svakodnevice. Znači, svakidašnjica ima uzročno dejstvo na svakodnevicu, a to znači da se svakodnevica, dobrim dijelom, javlja kao posledica svakidašnjice. Naznačeni momenti svakidašnjeg života predstavljaju suštinu predmeta sociologije svakidašnjeg života, na osnovu kojih ona otkriva suštinu cjeline ovog društvenog fenomena. Svakidašnji život nije vrijeme **trenutne prolaznosti**, svakodnevnog događanja, već autonomna društvena činjenica, konstituisana i strukturirana u specifičnoj **simetriji** čovjeka (ljudske prirode) i društva.

Ključne riječi: svakidašnji život, svakodnevica, logosna valentnost, iskustvo života, simetrija, asimetrija, društvena vasiona, način proizvodnje društvenog života, društvena apstraktnost, sociološka imaginacija, generičnost.

1. Zgusnuto“ vrijeme svakidašnjeg života

Svakidašnji život je „zgusnuto“ vrijeme iskustvenog življenja ljudi u određenoj društvenoj zajednici. Svakidašnji život nije vrijeme trenutne prolaznosti, svakodnevnog događanja, već autonomna društvena činjenica, konstituisana i strukturirana u specifičnoj simetriji čovjeka (ljudske prirode) i društva. Čovjek otkriva svoj smisao u simetriji sa ljudskom zajednicom – društvom. Simetrija čovjeka (dostignutog nivoa individualne i kolektivne kultivisanosti građana jednog društva) i društva nije odnos jednakosti i nejednakosti, kreativnosti i nekreativnosti, humanosti i nehumanosti i sl., već simetrični odnos njihove održivosti (suprotnog slaganja: dobra i zla; slobode, moći i nemoći itd.) u formi određenog istorijskog totaliteta. U svakidašnjem životu se uspostavlja najdirektnija veza sa ljudskom slobodom i „uticaj razvoja kreativnih mogućnosti pojedinca u slobodnom vremenu“ (Krivokapić, 2008, 178).

Sociologija upravo treba da otkriva te specifične zakonitosti simetrije i antisimetrije u društvenoj stvarnosti u kontekstu kretanja čovjeka i njegove zajednice ka horizontu njihove generičnosti. „Analiza brojnih i raznovrsnih pojava iz gradskog svakodnevnog života mora biti povezana sa životom gradskog kolektiviteta u njegovoj celini, s njegovom organizacijom, njegovim funkcionisanjem i sa njegovim kolektivnim dinamizmom“ (Vujović, 1997: 25). Na toj osnovi se može otkrivati koliko postojeća simetrija svakidašnjeg života ostaje ista, a koliko se mijenja i u čemu se mijenja, na kraju, koliko se razilazi sa svakodnevicom. Od ovog, nema pouzdanije osnove za dokazivanje postojanosti jednog društva, na principu „redom ka progresu“, ili koliko se jedno društvo nalazi u haotičnom stanju, ukupno, pa i u svakidašnjem životu. Tu su tipično sociološka pitanja: kakve sve simetrije postoje u svakidašnjem životu između čovjeka i društva; dobra i zla; solidarnosti i nesolidarnosti; humanizma i nehumanizma; moralnosti i nemoralnosti; slobode i neslobode; moći i nemoći; svojine i vlasništva; promjenljivosti i nepromjenljivosti. Anštajn je jednom prilikom rekao da je „spomenik matematičkoj misli uočena veza između simetrije i nepromjenljivosti“. Sociologija može podići spomenik društvenoj misli dokazivanjem simetrije kao postojanosti strukturalno-sistemske cjelovitosti društva. Otkrićem simetrije, otkrićemo nepromjenljivost, a na njoj i pretpostavke pojave asimetrije. Neoliberalna doktrina nije vladajuća samo na teoriji, već na uspostavljenoj unutrašnjoj i spolnjoj simetriji savremenih društava. Odnosi između velikih sila se održavaju na simetriji sile, a ne na jednakostima ili nejednakostima društvenog i ekonomskog razvoja, nivoa demokratije i sl.

Znači, treba shvatiti da je početak u činjenici da u društvenoj stvarnosti vladaju zakoni simetrije, a ne zakoni nejednakosti, jednakosti, humanosti, moralnosti, sile, nasilja i sl. Postojanost određene strukture društva bazira se na simetriji koja otkriva njegove bitne osobine, a među tim osobinama posebno mjesto pripada asimetriji kao potencijalnom izvoru promjene. Sociologija, jedino preko otkrivanja ovih zakona, može dati puno sociološko

objašnjenje drugih opštih i parcijalnih zakonitosti društva. Suštinu strukture određenog društva ne otkriva fenomen nejednakosti, podjela na bogate i siromašne i sl., već **simetrija društvenog odnosa koja omogućava nepromenljivost (održivost) takve strukture**: konkretno, bogatima da imaju takav funkcionalni položaj, na jednoj strani, a na drugoj, siromašnima da prihvataju takav simetrijski funkcionalni položaj, karakter simetrije ekološkog odnosa – odnosa čovjeka i društva prema prirodi, koji je najčešće determinisan interesima političke elite u funkciji očuvanja vladajućeg političkog sistema i ekonomije prisilnog rasta, a ne očuvanja prirode. Generalna simetrija je na liniji politička elita(vlast) – ugroženi narod, zasnovana na činjenici da je potreba vlasti, ugroženi narod, jer ne bi znala da upravlja sem sa ugroženim narodom, a narodu je potrebna takva vlast s obzirom na vlastitu nesposobnost i nespремnost da bude kontrolor svoje vlasti. Ugroženog naroda uvijek ima dosta, uvijek je u visokom „vodostaju“, uvijek ga ima viška koji „smeta“ vladajućoj eliti. Zbog toga nije prihvatljivo „priklanjanje konfliktnoj varijanti pozitivističkog klasno relacionog teorijsko – metodološkog pristupa analizi društvenih nejednakosti između klasa, kao ni [...] priklanjanje konsenzualnoj varijanti pozitivističkog slojno gradualističkog teorijsko-metodološkog pristupa analizi razlika između stratum“ (Vratuša, 2013: 47).

2. Društvena vasiona u kosmosu i njena simetrična tipologija

Sa ovim zakonitostima, društvo, odnosno društvena vasiona, ulazi u opšte zakonitosti kosmosa i multiuniverzuma. U tome je uslov postojanja društvene vasiona i ljudi skupa sa drugim vasionama, kosmosom i multiuniverzumom (Vukićević, 2016). U tom kontekstu identifikovanje simetrije svakidašnjeg života određenog društva, u potrebama, interesima i sl., omogućava puni pristup identifikovanju njegovih drugih osobina. Svakidašnji život nije nešto što se dogodilo danas i nešto što se jednostavno ponavlja kao takvo. Svakidašnji život ima svoju vremenitost u punom sociološkom značenju saigre prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Kao što je **povijest** neprestano prelaženje u nešto novo (Jokić, 1983), za razliku od istorije kao neposrednog događanja, tako je i svakidašnji život sasvim objektivna, autonomna, društvena činjenica u odnosu na bilo kakva svakodnevna događanja. Svakidašnji život u svojoj sociološkoj predmetnosti jeste individualno i kolektivno življenje društvene stvarnosti pripadnika jedne društvene zajednice, „strukturacija života na mikro nivou, medijator između roditeljstva i globalnog društva, te da sve ključne karakteristike svakidašnjeg života oblikuju i roditeljstvo“ (Blagojević, 2014: 384).

Zbog toga je svakidašnji život sasvim novi nivo društvene apstraktnosti u odnosu na bilo koji svakodnevni događaj i njegovo prosto ponavljanje. U svakidašnjem životu se finalizuje dostignuti nivo humanosti i etičnosti određenog društva kao i nivo otuđenosti od tih vrijednosti, **na principu simetrične tipologije**. Tako se svakidašnji život kao specifičan **društveni odnos** održava na bazi vlastite simetrije, na osnovu koje se može, jedino, sociološki razumijevati i otkrivati vjerovatnoća pojave asimetrije. Nesimetrični

egalitarni modeli „jednakih stomaka“ su negativne utopije bez realnih pretpostavki povijesnog ostvarivanja njihovog utopijskog. Svakidašnji život je življeno iskustvo determinisano institucionalno, ali i vaninstitucionalno. Jedino se u svakidašnjem životu, ispoljava cjelovitost življenog iskustva koju možemo procjenjivati sa stanovišta simetričnog odnosa ostvarivanja jednakih šansi u kontekstu predmetnog racionalizma . Zbog toga se svakidašnji život konstituiše kao poseban društveni fenomen sa **ireverzibilnim** uticajem na **ljudsku prirodu i sve društvene tokove**. „Prvo, naše svakodnene i rutinske aktivnosti, što znači neprestane interakcije sa drugima daju **strukturu i oblik** (istakao autor) onome što radimo. Izučavajući ih, saznajemo mnogo o **sebi kao društvenim bićima**, kao i o samom **životu u društvu**“ (Gidens, 1998: 61). Društvena interakcija ima **životnu ontologičnost**, a ne samo slučajnost svakodnevice. Po tome je svakidašnji život ekskluzivna sociološka kategorija, sublimiran način proizvodnje društvenog života. Koje vrijednosti vladaju u svakidašnjem životu i na osnovu čega im se građani potčinjavaju, tj. koje njihovo značenje, značaj i smisao opredeljuje ponašanje i djelovanje ljudi u svakodnevicu? Kako se identifikuju dobri, a kako loši ljudi s obzirom na to koje im se osobine pridaju i koji interesi opredeljuju stavove? Na čemu se održava harizmatički autoritet u simetriji moćnih i nemoćnih članova zajednice (na nivou društva i pojedinim organizacijama – partijskim i dr.). Odgovori na ova pitanja se ne mogu dobiti redukovanjem svakidašnjice na aktualnu svakodnevnicu. Najamni, eksploatatorski društveni odnos se ne može otkriti na bazi dnevnice koju poslodavac svakog dana plati radniku (zato je Marks pravio apstrakcije da bi analizirao kapitalistički društveni odnos u „hemijski čistom vidu). Svakodnevna dnevica i svakidašnji život radnika su potpuno dvije društvene činjenice. „Često držimo **svakidašnjicu banalnom stvarnošću** (istakao autor) dok su pravi problemi negdje izvan nje i to u sferi politike, gospodarstva, znanosti, kulture. Nažalost, takvo pogrešno mišljenje prisutno je i među nekim znanstvenicima“ (Ružička, 1995: 115). U svakidašnjem životu se to najreljefnije pokazuje, ali ne na nejednkostima pojedinaca, slojeva i klasa, kao takvim, koje su drastične, već na osnovu uspostavljene **simetrije moći i nemoći u načinu proizvodnje društvenog života**. Bez otkrivanja ove simetrije ne može se objasniti suština postojećeg stanja u društvu, a to znači ni izgledi da dođe do promjene. Na tim osnovama otkrivamo kako **svakodnevna događanja** pod determinizmom društvenih faktora, dobijaju **formu – tipologiju svakidašnjeg života**. Tako su svakodnevna događanja **sociološki razumljiva kao društveni odnos, društveno determinisan bitnim komponentma načina proizvodnje društvenog života**.

3. Svakodnevna događanja i svakidašnji život

Svakodnevna događanja su samo potvrda tipoloških „naredbi“ svakidašnjeg života. Zločin se dešava u svakodnevicu nad ljudima koje zločinci nikad nijesu vidjeli, niti imali kontakt sa njima, ali svakidašnja tipologija (rasistička,

nacionalistička, šovinistička, religijska, ideološka, politička) ih je markirala kao neprijatelje. Zato, svakodnevnica i svakidašnji život su, ne samo različite društvene činjenice, već je svakodnevnicu nemoguće objasniti bez konteksta svakidašnjeg života. Međutim, svako ima svoj **prostor i svoje vrijeme**, svakodnevnica i svakidašnji život. Vrijeme svakodnevne je **lokalizovano**, dok je vrijeme svakidašnjeg života „**saigra**“ **prošlosti, sadašnjosti i budućnosti**, zgušnjuto vrijeme koje u prostoru neprestano mijenja mjesta tražeći najpogodnije okolnosti za svoje ispoljavanje. „Svi veliki društveni sistemi zavise od obrazaca društvene interakcije čiji smo svakodnevni učesnici“ (Gidens 1998: 61). Zbog toga sociologija svakidašnjeg života, **svakodnevnicu koristi u metodološkoj operacionalizaciji** empirijskih istraživanja društvenog fenomena svakidašnjeg života. „Svakidašnji život kao izraz makro društvenih determinanti, uključujući i klimu nesigurnosti, se pokazao kao **ključ** (istakao autor) za razumevanje roditeljstva“ (Blagojević, Hjuson 2014: 390). Prema tome, sociologija svakidašnjeg života se ne može redukovati na kritiku svakodnevne.

Veberovo sociološko objašnjenje harizmatičke vlasti to razjašnjava: „U svom čistom obliku harizmatička vlast je specifično nesvakidašnjeg karaktera i predstavlja **društveni odnos** (istakao autor) strogo lično vezan za važenje harizmatičkih ličnih osobina i njihovu potvrdu“ (Veber, 1976: 195). Vrhunska razlika svakidašnjeg života kao posebnog, **čistog tipa društvenog odnosa**, neposredno vezanog za značaj, značenje i smisao komponenti svakodnevne. „Dakle, s pretvaranjem u nešto svakodnevno, grupa sa harizmatičkom vlašću se utapa u oblike svakodnevne vlasti; patrimonijalnu, naročito stalešku ili birokratsku. Njena prvobitna svojstvenost ispoljava se u harizmatičkom staleškom ugledu, stečenom nasleđem ili posedovanjem službenog položaja; to važi za sve koji su izvršili aproprijaciju (prisvajanje) – za gospodara i za upravni aparat. Znači, prvobitna svojstvenost se ispoljava u vrsti prestiža onih koji vladaju“ (Veber, 1976: 200). Veber dalje naglašava da „pretvaranje harizme u nešto svakodnevno po pravilu ne prolazi bez borbe“ (Veber, 1976: 200). Očigledno, Veber jasno razlikuje harizmu konstituisanu u fenomen svakidašnjeg života i njeno pretvaranje u svakodnevno događanje i ponašanje ljudi, što pruža teorijsko – metodološki osnov za sociološko identifikovanje ove dvije posebne društvene činjenice i društvene odnose koji se stvaraju u njihovoj povezanosti, i karakter društvenog procesa prelaska jedne u drugu.

4. Posebe oblasti načina proizvodnje društvenog života i svakidašnji život

To važi za svaku oblast načina proizvodnje društvenog života koja svojim društvenim determinizmom (normativnim, političkim, ekonomskim, ideološkim, religijskim, tradicionalnim, tehničko – tehnološkim, moralnim) tipizira svakidašnji život kao cjelovit društveni fenomen i vrši uticaj na svakodnevna ponašanja i djelovanja ljudi i institucija, društvenih grupa i organizacija. „С распадом социјалистичкой системы, как в Черногории так и в России

ожидалось радикальное и быстрое изменение всей общественной жизни, в том числе и крестьянства“ (Шарович 2016: 290). Sociološkim egzaktnim istraživanjima se **identifikuju korelacije posebnih tipova društvene apstraktnosti i tipiziranje svakidašnjeg života**, a time i posebnosti tipova svakidašnjeg života i svakidašnji život u njegovoj cjelovitosti (navedeni primjer: roditeljstvo i svakidašnji život). Sociologija identifikuje svakidašnji život na nivou principa, a svakodnevicu kao ponašanje na tim principima. U tom smislu religioznost svakidašnjeg života ne možemo reducirati na svakodnevno ponašanje vjernika, jer religioznost „podrazumijeva **osoben način života** (istakao autor) (odlazak u crkvu, molitva, post, ispovijedanje itd.) koje se ostvaruje u obredima (slavljenje krsne slave, vjerskih praznika, krštenja itd.)“ (Bakrač, 2013: 386). Sva ova ponašanja imaju opšte društveno značenje, značaj i smisao, za religiozne, ali i za one koji to nijesu, u čemu se izražava društveni karakter religije kao cjelovitog društvenog fenomena. Tako se religioznost transponuje u svakidašnjem životu svih pojedinaca, institucija, organizacija i cjelinu društva. **Transponovanje svakidašnjeg života na svakodnevna događanja možemo eksplicitno pokazati na primjeru Titove harimatske vlasti i moći**. Prilikom Titove posjete određenom gradu **unaprijed su hapšeni** svi ibeovci (protivnici Titove politike u odnosu sa SSSR – om i Staljinom 1948-1956) **bez ikakvog konkretnog povoda**. Hapšenje ibeovaca bilo je u funkciji jačanja **strahopoštovanja Titovog lika i djela**, tj. njegove **harizmatske vlasti**, kod **svih građana i svih institucija**, a ne samo kod ibeovaca. Očigledno, jedan svakodnevni događaj totalno je determinisan transponovanjem harizmatske vlasti u cjelinu svakidašnjeg života pojedinaca i institucija određenog društva. Hapšenje ibeovaca se uvijek ponavljalo prilikom svake Titove posjete određenom gradu, ali taj (svako)dnevni događaj je nobjašnjiv sem u kontestu fenomena transponovanja harizmatske vlasti u svakidašnji život. Svakidašnji život je puna društvena činjenica, sa svojim **značenjem, značajem i smislom** za sve pojedince, institucije i društvo u cjelini, i kao takav ekskluzivan predmet sociologije svakidašnjeg života.

5. Struktura moći i potreba svakidašnjeg života

U strukturi moći konstituise se **potreba**, individualna i kolektivna, za određenim oblicima svakidašnjeg života, koja se zadovoljava u svakodnevnom ponašanju i djelovanju (potreba građana za vođom i svakodnevno podaništvo vođi). Na tim potrebama održava se simetrija moći i nemoći u jednom društvu, a ne na nejednakosti. Objašnjenjem simetrije možemo objasniti suštinu svakidašnjeg života u jednom društvu, a ne nejednakošću u strukturi društvene moći.

U tom smislu Lefevr razvija svoju teoriju svakidašnjeg života. Lefevrova kritika svakidašnjeg života ima teorijsko – metodološku osnovu u Marksovima ranim radovima, u kojima on temeljito razvija antropološke, humanističke i sociološke aspekte načina proizvodnje društvenog života. Važnost Lefevrove kritike svakidašnjeg života je u mogućnostima njene teorijsko – metodološke

operacionalizacije socioloških istraživanja svakidašnjeg života u savremenim društvima. To posebno važi za društva temeljnih društvenih promjena, kakva su postsocijalistička društva. Koliko je postsocijalizam uspostavio življeno iskustvo građana i društva na principima slobode, prevladavanja otuđenosti življenog iskustva u socijalizmu, koji su se novi oblici slobode pojavili, a koji novi oblici otuđenosti, koliko je koncept „razvoj kao sloboda“ važeći princip ukupnog razvoja društva postsocijalizma. „Uzimajući u obzir rezultate do kojih smo došli u sva tri ispitivana perioda, primjećujemo da u većoj ili manjoj mjeri normativno – vrijednosna distanca, kao i vrijednosna nekonzistencija, predstavljaju konstantu cjelokupne postsocijalističke transformacije“ (Ćeranić, 2016: 279). Izvan tog konteksta nije moguće objasniti svakidašnji život kao izuzetno složeni društveni fenomen. „Svakidašnji se život, po nekoj vrsti **neposredovanog egzistencijalnog automatizma** (istakao autor), uobičajeno smatra nečim što je naprosto takvo kakvo jest i što se ne može uokviriti niti disciplinirati nikakvim konceptualno – teorijskim racionalizacijama. Međutim, upravo zbog toga što se u svakidašnjici sabire sav ljudski život i što njezin lik govori o karakteru konkretnog društva i društvenog čovjeka, ona se mora uzeti kao nezaobilazan momenat filozofske refleksije i sociološkog istraživanja“ (Kalanj, 1988: VII). Znači, sociologija ne može odustati od istraživanja svakidašnjeg života, zbog toga što se radi o veoma složenom fenomenu. Naprotiv, ova činjenica i značaj koji ima svakidašnji život za čovjeka i društvo, obavezuju sociološku nauku na temeljna sociološka istraživanja i stvaranje naučnih saznanja za, ne smo naučno, nego i praktično razumijevanje, tumačenje i objašnjavanje svakidašnjeg života. Sociološki obuhvat operacionalizuje posebne momente: „Diferencirajući ponuđene modalitete, partijski i državni birokratizam, korupciju i kriminal, neaktivnost građana u kontroli vlasti, može se zaključiti da je na pomolu erozija vrijednosnog sistema“ (Živković, 2016: 360). Negiranjem ovog konteksta u teorijsko–metodološkoj konceptualizaciji svakidašnjeg života, sociološka nauka bi dovela u pitanje svoj naučni status, zasnovan na izučavanju ljudske prirode čovjeka kao društvenog bića i prirode ljudske zajednice.

6. Svakidašnji život u sociološkoj imaginaciji

Treba samo imati u vidu, da sveobuhvatno razumijevanje svakidašnjeg života, sociološka nauka, pored teorijskih i empirijskih saznanja, mora uključiti i **sociološku imaginaciju**. Sociološkom imaguinacijom se otkrivaju one **tajanstvene veze** složene i protivrečne strukture svakidašnjeg života, koje su, ne samo sastvani dio svakidašnjeg života, nego čine njegovu suštinu. Za puno razumijevanje ovih protivrečnosti treba imati u vidu sledeće: „Misao istorijske alternative, koja se svodi na pozitivističku elaboraciju uzroka, toka i učinaka sistemskih pobeda i poraza, mora da bude slaba, jer ide mimo onog **bitnog, ontološko–antropološkog**“ (istakao autor) (Vidojević, 2015: 423). Ovoj vrhunskoj teorijskoj postavci, dodao bih i **gnoseološko**, kao poseban momenat u odnosu na ontološko–antropološko, ili u širem poimanju onto–antropološkog.

„Тем самым в отношении неравенства социальный контроль может выступить с одной стороны, как средство его элиминирования, а с другой – поддержания и конструирования“ (Обрывалина, 2016: 281). Sociologija svakidašnjeg života ima karakter dubinske sociologije u izučavanju raznovrsnih tipova društvenosti svakidašnjeg života: „i tako nam se otkriva da je dubinska sociologija kadra objasniti kapitalnu činjenicu : da se u svakom društvu, u svakoj klasi, pa čak i u svakoj grupi, može pojaviti drugačije shvatanje osobina društvenih zbivanja“ (Gurvič, 1966: 183). Posebno traži sociološko objašnjenje sledeća činjenica: „Dakle, većina naših ispitanika smatra da su građani Crne Gore naslijepo podržali rušenje socijalizma“ (Samardžić, 2016: 420).

Aдекватna osnova za realizaciju ovog principa jeste „aktivno društvo“ kompetitivnog društvenog sistema u kojem je isključena **sila**, ali ne i **moć** znanja, sposobnosti, preduzetništva, tj. **kreativnost ljudske prirode**. U takvim okolnostima, na primjer, agresivnost kao prirodno svojstvo (atribut) ljudske prirode se usmjerava na kompetitivno mirno takmičenje (sportsko). Time se sprečava ispoljavanje agresije u vidu **nasilja** među ljudima. Vremenito je pitanje kolike su mogućnosti čovjeka i njegove zajednice da **na ovom principu mogu usmjeravati proces kultivisanog sublimiranja cjelovite ljudske prirode**.

U ostvarivanju ovog principa poseban značaj imaju **individualna i kolektivna moralna i estetska svijest** u kojima se finalizuje konstituisanje sistema vrijednosti i potreba koje bitno determinišu karakter svakidašnjeg života u jednom društvu. U njima se naročito izražava potreba za obogaćivanjem svakidašnjeg života, a što ima bitan povratni uticaj na progresivni razvoj određenog društva uopšte. Tako kulturni nivo svakidašnjeg života dobija punu dimenziju vremenitosti sa stanovišta adekvatnog mjesta i značaja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Vremenitost osposobljava građane da prepoznaju istinske potrebe individualnog i društvenog razvoja, i punoću ljudskog ostvarivanja, kako svog **kulturnog tako i svog nacionalnog identiteta**. Konstituisanje svakidašnjeg života u jednom društvu na ovim osnovama, predstavlja nezamjenljivu osnovu konstituisanja zdravog društva u svim domenima načina proizvodnje društvenog života: odnosa prema prirodi, proizvodnji, moralnom i solidarnom djelovanju pojedinaca i institucija, djelovanja vlasti na principu opšteg dobra, ali i na konstituisanju otpora i djelovanja protiv društveno negativnih pojava, protiv svih vidova neslobode. Danas je evidentno da se politika miješa u sve pore ne samo društvenog, nego i privatnog života, čega je nužan produkt pojava raznih vidova gušenja slobode, a jedan od ključnih produkata takvog stanja stvari jeste loša vlast.

Sušтина je otkriti uzroke ovog začaranog kruga neslobode i loše vlasti, koji se najtajanstvenije odigrava u svakidašnjem životu. Naučni i praktični cilj je otkrivati mogućnosti: kako prekinuti ovaj začarani krug i njegovu birokratizovanu neminovnost. Treba otkrivati generički smisao svakidašnjeg života. U tom kontekstu, slučajnosti iskustvenog življenja ne ostaju „gole“ slučajnosti, već obogaćene **logosnim valentnostima** i međusobnim uticajima bitnih komponenti

ljudske prirode i društvenog sistema, i tako prestaju biti (birokratizovane) slučajnosti i postaju cjeloviti društveni fenomeni i konstituenti svakidašnjeg života. Tako se u svakidašnjem životu odigrava finale veze ljudske prirode i društvenog sistema. Svakidašnji život nije slučajno zbivanje, već cjelovit društveni fenomen determinisan određenim nivoom razvoja ljudske prirode i određenog društvenog sistema (predmetni racionalizam). Ovaj podzemni okean slučajnosti ne zaustavlja se samo u djelovanju na ljudsku prirodu pojedinca, on je takođe osnova svih oblika ljudske zajednice od porodice do nacije. Zbog toga je neophodno identifikovanje tipologije porodice u odnosu na određenu epohu u razvoju čovjeka i njegove zajednice i svih drugih oblika udruživanja: nacije i dr. Znači, veze i uticaji ljudske prirode i sistema djeluju posebno: 1) na ljudsku prirodu, njen progres; 2) na sve tipove udruživanja: od porodice do nacije.

Veze i uticaji u svakidašnjem životu pri susretanju prirodnih, etničkih, religijskih, kulturnih, jezičkih i drugih elemenata, imaju svoju specifičnost koju ne možemo objasniti prostim nabranjanjem tih elemenata kao „objektivnih činjenica“ slučajnog karaktera. Čitav proces dobija i uzročni karakter što uključuje **kauzalni tip** objašnjenja u sociologiji, ali se ne isključuje i **teleološki tip** objašnjenja čime se zahvata i smisla dimenzija fenomena svakidašnji život. To znači, kao što smo već naglasili, pored teorijskih i empirijskih saznanja, sociološka imaginacija dobija svoje mjesto.

7. Specifičnosti metoda sociološkog istraživanja svakidašnjeg života

Poseban zadatak sociologije svakidašnjeg života jeste: kakav metod treba da primijeni da bi istraživala cjelinu svakidašnjeg života kao povijesno konstituirajući društveni fenomen. Metodu mora prethoditi pitanje kako „izgraditi teorijsku shemu koja će omogućiti da se shvati kako žive pojedinci u društvu, kako društvu daju život, kako stvaraju grupe i daju im život, kako učestvuju u kolektivnim stavovima i mišljenjima“ (Mandra 2001: 73). Jedino u tom procesu se ispoljava cjelina svakidašnjeg života kao jedan vid istorijskog totaliteta u kojem se odvija „razmjena“ života – pojedinca i društva.

Nesporno je, da sociologija svakidašnjeg života u izučavanju naznačenih pitanja svog predmeta mora polaziti od opšteg sociološkog metoda. Ali, ne može ostati na tom opštem nivou. Konkretna teorijska saznanja, zasnovana i na empirijskim istraživanjima i samoj praksi, osnova su za izvođenje posebnog sociološkog metoda i njegovu operacionalizaciju u domenu sociologije svakidašnjeg života do izrade adekvatnih instrumenata istraživanja. „Početni, teorijski momenat, obavezujuće djeluje i olakšava dalje usavršavanje i standardizaciju i na metodološkom planu – u fazi prikupljanja i analize podataka, kao i izlaganja rezultata“ (Bogdanović, 1993: 949). Ukazujući na neophodnost teorijske utemeljenosti metoda u svim fazama istraživanja, čak i pojedinačnim slučajevima, kao i na recipročan odnos teorije i metoda, Marija Bogdanović ističe: „Primena metoda pojedinačnog slučaja odgovara u sledećim situacijama: 1. kada se utvrdi da je odgovarajući slučaj odlučujući za povezivanje precizno formulisane teo-

rije. To znači, kada teorija sadrži niz jasno formuliranih pretpostavki i precizno određenih uslova njihovog važenja a veruje se da dati slučaj odgovara uslovima za njeno proveravanje – da je potvrdi, proširi ili naznači novu teoriju. Tada proučavanje pojedinačnog slučaja daje odgovore na pitanja u kojoj meri su date teorijske pretpostavke tačne, odnosno, da li je u određenoj situaciji relevantniji neki alternativni set objašnjenja. U ovoj poslednjoj ulozi, primena metoda pojedinačnog slučaja doprinosi formulisanju nove teorije; 2. Proučavanje pojedinačnog slučaja koristi se i u onim situacijama kada se želi utvrditi ekstremni ili jedinstveni karakter proučavane pojave; 3. primena metoda pojedinačnog slučaja opravdana je i onda kada se istražuje pojava koja dotle nije bila predmet naučnog istraživanja te u tom kontekstu služi „otkriću“. Čak i čisto opisni rezultat može imati ovaj karakter; 4. pored ova tri osnovna, postoje još dva značajna razloga za primenu metoda pojedinačnog slučaja – kada takvo proučavanje ima preliminarni karakter i služi kao osnova za dalje istraživanje, ili kada služi kao pilot slučaj u okviru razvijenog plana primene metoda višestrukog slučaja“ (Bogdanović, 1993: 97-98).

Razvijen metodološki postupak Marije Bogdanović ima naročiti značaj za sociologiju svakidašnjeg života, jer obezbeđuje kardinalno značajno razlikovanje svakidašnjeg života i svakodnevice, odnosno ukazuje na svu paradoksalnost identifikovanja svakidašnjeg života i svakodnevice. To se jednako odnosi na metodu pristupa i na metodu naučnog provjeravanja. u svim fazama istraživanja: izrade projekta, prikupljanja podataka, naučne obrade podataka, analize i sinteze.

U tom procesu sociologija, pored **teorijsko – empirijskog pristupa**, mora primijeniti **sociološku imaginaciju** kao metateorijski nivo misaonog otkrivanja dubinske logosne veze pojedinih momenata svakidašnjice. Sociološka imaginacija ima nezamenljivu ulogu u operacionalizaciji metoda pristupa i metoda provjere i tumačenja rezultata istraživanja. „Ni jedna pozicija nije dorasla kompleksnosti svakidašnjeg života, jer se on ne odvija kao linearni proces „historijskog, filozofskog, ekonomskog, socijalnog karaktera nego kao zbir brojnih interferencija :podjele rada; društvenih klasa, ideologija, i vijednosti, opresija i represija, gesta i činova, situacija i diskursa. A u svemu tome ipak postoji neka cjelina bez obzira da li su njena uporišta – povijesno gledano – religijska, moralna, političko – ideološka, ili neka druga. Zahvatanje te cjeline, i njezinih konkretnih izraza, traganje za suštinom svakidašnjeg života ispod površine siromašnih i repetitivnih stereotipa, to je istraživački zadatak, podjednako važan za položaj savremenog čovjeka i naučni odnos prema činjenicama“ (Kalanj, 1988: VIII). Osnovno pitanje predmetnosti sociologije svakidašnjeg života jeste postaviti valjan teorijsko – metodološki pristup za sociološko istraživanje svakidašnjeg života kao složenog društvenog fenomena u njegovoj kategorijalnoj cjelovitosti, a to znači pojmovnoj preciznosti i vrednosnoj struktuiranosti. Sociologija svakidašnjeg života otkriva **uzročnu i teleološku** osnovu interferencije rada, ekonomije, politike, kulture, socijale, odnosa među polovima, dokolicama, privatnim životom, javnim životom,

estetske i moralne svijesti, koja gradi cjelinu svakidašnjice u kojoj se **nužno** ponavljaju pojedini činovi svakodnevnice.

8. Svakidašnji život u kontekstu generičnosti čovjeka i njegove zajednice

Generičnost, kao horizont humanog i etičkog kultivisanja čovjekove prirode u svakidašnjem životu je principijelno teorijsko i metodološko polazište sociološkog istraživanja svakidašnjeg života. U generičnosti čovjeka i njegove zajednice se nalazi pojmovna i kategorijalna (vrijednosna) osnova sociološkog istraživanja cjeline svakidašnjeg života sa diferencijalnom sociološkom analizom uticaja na promjene: zavisno od **ličnih mogućnosti subjekata svakidašnjeg života i faktora spoljnog uticaja**. Diferencija je značajna za otkrivanje protivrečnosti svakidašnjeg života u savremenim društvima, posebno za **post-socijalistička društva u kojima su minimalne lične mogućnosti subjekata svakidašnjeg života i maksimalna moć partijsko – državnih i transdržavnih uticaja dostigle drastični raspon**. Drastičnost je uspostavljena pod dominacijom kapitala, preciznije, pod dominacijom finansijskog, a ne proizvodnog kapitala. U postsocijalističkim društvima, podržavljeno – društveni kapital socijalističke svojine, u vidu haotične privatizacije, drastično gubi karakter opšteg dobra, postaje plijen male grupe ljudi koja nema karakter elite u bilo kojem smislu. Zbog toga nije čudo što je u svakidašnjem životu zavladała simetrija suprotnosti, na jednoj strani, **pozitivistički duh potošačke – rasipničke kulture, a na drugoj, duh elementarnog preživljavanja**. Na tim osnovama se razvija društveni sistem koji je u dubokoj suprotnosti sa determinističko – indeterminističkim karakterom strukture društva, u kojoj vlada visoki nivo otuđenosti esencijalnog i egzistencijalnog životnog iskustva. Posledica, neizbježna, naznačenih procesa jeste zanemarivanje, odumiranje, kreativnosti svakidašnjeg života, prepuštanje talasu lenjivosti, a „lenjost je mnogo gora od luksuza“. Na djelu je programirana svakidašnjica, za programirane subjekte. Svakidašnjica je tako izgubila svoju autonomnost u kojoj je njena snaga nezamenjivog i neiscrpnog socijalnog kapitala u kreativnom korišćenju prirodnih i ljudskih resursa jednog društva, sa smislom generičnosti. Kreativnost svakidašnjice treba da se ispoljava u cjelini prostora i vremena i na svim nivoima, horizontalnim i vertikalnim, načina proizvodnje društvenog života (rad, ekonomija, kultura, socijala, etika itd.). Kreativnost afirmiše asocijativni tip društvene moći, u kojem povećanje moći jednih subjekata dovodi do povećanja moći i drugih subjekata, a ne antagonistiki tip moći, u kojem povećanje moći jednih ima posledicu smanjenje moći drugih. To pretpostavlja jasno definisanu globalnu organizaciju društva na principima kompetitivnog društvenog sistema, jer haotična društvena organizacija nužno proizvodi i **haotičnu strukturu svakidašnjeg života koju karakteriše obrnuta negacija negacije**. „Kada se ne priznaju pravila igre, kad ih se ostavi po strani i pristupi „izravnom prisvajanju“, tada i pamet postaje suvišna“ (Hodžić, 2008: 17).

Postavlja se centralno sociološko pitanje savremenog svijeta: Zbog čega je nastala simetrija u kojoj jaču ulogu igra negativna – tajna strana ljudske prirode, od pozitivne? Na čemu se održava nastala simetrija negativnog smjera u odnosu pozitivne i negativne ljudske prirode koja ima znatne karakteristike kulturne i humane regresije? To su očigledne stvari, ali spoznaja anticivilizacijskih tendencija i djelovanje ljudi i institucija su u velikom raskoraku. Na jednoj strani imamo velike koncepte naučnog, kulturnog, ekonomskog, demokratskog razvoja društva koji afirmišu **principe dobra**, a na drugoj, djelovanje ljudi i institucija koje **širi zlo** među ljudima i državama, narodima, religijama i sl. Na jednoj strani afirmacija slobode, humanizma i moralnosti, na drugoj širenje sile, nasilja i međusobnog uništavanja. Očigledno, na djelu je parcijalizovan odnos prema ljudskoj prirodi koji ne prati njenu integralnost pozitivnih i ograničavajućih komponenti, tj. njeni cjelovitost, i kao takve u spoju sa zajednicom, tj. društvom. U tom kontekstu svaki konceptualni princip odnosa ljudske prirode i društva, samo je mogućnost smjera djelovanja ljudi i institucija. Spoznato dobro u tim principima i njegova razlika u odnosu na zlo, ne garantuje ponašanje i djelovanje ljudi i institucija isključivo u smjeru ostvarivanja dobra. Jedna vrsta slobode neostvariva je bez drugih sloboda (politička, ekonomska, kulturna, radna, socijalna, moralna, religijska itd.). Svi elementi dobra i zla dobijaju specifične logosne valentnosti u životnom iskustvu, a to znači i specifičnu dinamiku ispoljavanja u određenim okolnostima. Ta dinamika se najreljefnije ispoljava u svakidašnjem životu i otkriva karakter određenog načina proizvodnje društvenog života u određenom društvu. Tu se finalizuje integralnost ljudske prirode, njene pozitivne i tamne strane u kontekstu određenog društva. Savremeni čovjek je u sve većem problemu da prati neumitnu **dvojnost ljudske prirode (dobra i zla)** i da prihvati, takođe neumitnu, **dvojnost svjesnog i savjesnog djelovanja**, i na toj osnovi **odgovornost za posledice** svog djelovanja. Savremeni čovjek ne prihvata odgovornost zato što su, upravo priroda i čovjek, izgubili status dobra, što razvija brzinu koja ruši ljudsku prirodu, tj. ruši sve ljude koji se na unificirajući način ne uklapaju u tehnicizirani sistem života. **Tehnicizirana brzina ruši, ne samo ljudsku prirodu, nego i prirodu uopšte. Brzina hoće da priroda raste brzo, a ne prirodno, roditelji hoće da im djeca „rastu“ brzo, a ne prirodno itd.** Interesi su redukovani na puki ekonomski interes i tako gube ljudsko značenje. Nužna posledica takve brzine jeste negativni smjer u kultivisanju ljudske prirode. Gube se motivi humanosti, ljubavi i solidarnosti, a raste **mržnja** podstaknuta zavijeću, ljubomorom, netrpeljivošću i jako se aktivira ksenofobičnost. Nije čudo, što u takvim društvenim okolnostima rastu pristalice ideologije rasizma, nacionalizma, šovinizma i lakoća regrutovanja (naročito mladih) aktera terorizma. Mržnja je tako proizvedena bolest, a ne nikakva genetska, prirodna odlika čovjeka. Znači, mržnja nije odlika ljudske prirode, već ona nastaje deformacijom ljudske prirode pod uticajem određenih društvenih okolnosti.

Današnji sajber prostor, ne samo da pokriva sve oblasti poslovne komunikacije, već totalno vlada svakidašnjim životom obezbeđujući tajnost akterima

nasilja. Veoma je poznato da tamna strana ljudske prirode postoji. Međutim, savremeno društvo i njegove institucije prevashodno usmjeravaju svoje aktivnosti na saniranje posledica, a ne na uzroke koji usmjeravaju njeno kultivisanje u negativnom, a ne pozitivnom smjeru. Time se krug negativnog smjera negacije negacije zatvara u okviru postojeće simetrije društvene zbilje globalizacijsko – potrošačkog društva.

9. Informatička era i svakidašnji život

Informatička era, umjesto da doprinosi demokratskoj organizaciji društva, a time i bogatstvu svakidašnjeg života, djeluje suprotno. Na djelu je totalno uništenje suštine i bogatstva svakidašnjeg života u svim njegovim formama i na svim nivoima: horizontalnom, vertikalnom itd. Sredstva za uništenje svakidašnjeg života sve su jeftinija za građane, a u stvari ta jeftinoća je jeftinoća za elitu, jer sa njom najjeftinije obezbeđuje svoj monopol u svakidašnjem životu, oazi, koja je još jedino mogla dati neku šansu za buđenje kreativnih snaga. Poseban monopol je uspostavljen nad najbitnijim ljudskim resursom, mladima svih uzrasta – od vrtića do nezaposlenih visokoškolaca. Informatička revolucija prividno afirmiše igru, a u suštini ubija autentičnost igre, bez čega nema igre. Suština igre se nalazi u njenoj kreativnosti, a ne u beskonačnom ponavljanju spolja dirigovanih poteza. Sociologija ne ostaje samo na teorijskim postavkama, već formira puno sociološko saznanje empirijskim provjerama njihovih pretpostavki. Informatička revolucija je u centru procesa globalizacije, koja bi trebalo da obogaćuje ljudsku prirodu i prirodu ljudske zajednice, pa time i svakidašnji život. Međutim, globalizacija u savremenom društvu dobija suprotne tokove, koji se u svakidašnjem životu očituju kao sve veća homogenizacija, fragmentacija i hijerarhizacija. Malobrojni moćni akteri daju osnovni pečat takvom usmjeravanju globalizacije i svakidašnjeg života u savremenim društvima. Mali su izgledi da će se uskoro konstituisati socijalni akteri sposobni i spremni da proces globalizacije usmjere na put obogaćivanja ljudske prirode i prirode ljudske zajednice, a u sklopu toga i na obogaćivanje svakidašnjeg života. To bi značilo revolucionarnu društvenu promjenu sadašnjeg stanja društva u kojem se „svakidašnji život struktuiraju prema životnom obrascu, etici, kulturi i estetici moćnih klasa [...] Sve treba biti drugačije: način života, način mišljenja, društveni prostor, vrijeme, društveni odnosi i ukupna situacija čovjekovog bivstvovanja (Kalanj, 1988: XIV).

Svakidašnji život je sociološki problem *par excellence*, sociološke nauke, posebno sociologije svakidašnjeg života. Sociologija svakidašnjeg života identifikuje cjelinu ovog društvenog fenomena u složenom kontekstu društvene promjene savremenih društava. Ona ne može identifikovati značaj i značenje bez identifikovanja **smisla** koji određeni momenti svakidašnjeg života imaju za čovjeka i njegovu zajednicu. A to je opet neodvojivo od konteksta generičnosti. Na toj relaciji, sociologija može identifikovati stepen slobode ili neslobode svakidašnjeg života u jednom društvu.

Na ovom osnovu možemo naznačiti sociološku kritiku svakidašnjeg života u postsocijalizmu:

- a) karakter odnosa strukture i sistema i strukturu uticaja glavnih aktera koji proizvode svakidašnji život kao poseban društveni fenomen;
- b) identifikovanje realnih pretpostavki povećanja nivoa slobode svakidašnjeg života;
- c) očigledno je da se suština cjeline postsocijalističke transformacije društva ne može objasniti bez izučavanja svakidašnjeg života koji posjeduje cjelovitost društvenog fenomena u kojoj se nalaze **ključne veze** cjeline ukupne društvene promjene socijalističkog sistema;
- d) sociološko istraživanje svakidašnjeg života u postsocijalizmu zahtijeva izgradnju specifičnog metoda koji će objediniti teorijsko – empirijska saznanja i sociološku imaginaciju bez čega nema otkrivanja fenomena svakidašnjeg života u kojem se susreću na specifičan način uzročni i teleološki činioci politike, ekonomije, kulture i socijale ukupne društvene promjene postsocijalizma (tehnizacija i tehnologizacija porodičnog svakidašnjeg života: primjena najmodernijih tehnika na organizaciju svakidašnjeg života u porodici; tehnizacija komunikacije između članova porodice; lična televizijska mreža za nadgledanje djece u kući i dvorištu!; učestalost sukoba u porodici i sl.).
- e) sociološko istraživanje svakidašnjeg života postsocijalizma mora biti specifičan susret teorijsko-empirijskih saznanja, sociološke imaginacije i na njima izgrađenog metoda operacionalizovanog na specifičnostima svakidašnjeg života u postsocijalizmu i postsocijalizma kao cjeline;
- f) svakidašnji život u kulturi – pozorištu, filmu, medijima, kulturnim manifestacijama u postsocijalizmu;
- g) promjene svakidašnjeg života na selu;
- h) biznis krupni, srednji i sitni i svakidašnji život;
- i) struktura potreba svakidašnjeg života;
- j) osnovni sociološki zadatak je **otkrivanje odnosa** u svim naznačenim domenama svakidašnjeg života, a ne snimanje stvarnosti svakodnevice, koja tek u kontekstu svakidašnjeg života predstavlja punu **socioloku činjenicu**;
- k) Tek na sociološkim činjenicama, može se graditi tipologija svakidašnjeg života. **To je zadatak sociologije svakidašnjice da otkrije univerzalno značenje događanja, ponašanja, odnosa u svakodnevici i njihovih međusobnih veza i veza sa strukturom i sistemom društva što ih čini sociološkim činjenicama svakidašnjeg života. U tom smislu sociologija svakidašnjeg života otkriva tipologiju aktera svakidašnjeg života: u konkretnom ponašanju oca – tip oca, u ponašanju građanina tip građanina, u ponašanju vođe – tip vođe, u ponašanju izbora djelanja, tip djelanja i td. Tako svako svakodnevno postaje svakidašnje, u vidu nadgradnje pojedinim nivoima društvene apstraktnosti koje time postaje svakidašnje.**
- l) na tome se gradi neraskidiva veza teorije i metoda sociologije svakidašnjeg života;

m) metod mora biti razrađen na tri nivoa: **Teorijska saznanja; Empirijska saznanja; Meta teorijska misaona kreacija sociološke imaginacije.**

10. Identiteti, uloge i svakidašnji život

Poseban aspekt svakidašnjeg života su **identiteti i uloge** ljudi koje im pridaje okolina, sa komparacijom značaja i uloge koje oni sami sebi pridaju (kako prepozajemo oca, majku, brata, rođaka, prijatelja, kolege profesije, političara – člana partije, radnika prosvete, zdravstva itd.; kako oni prepoznaju sebe svoj ugled, značaj i uticaj). Identifikacijom strukture prepoznavanja u svakidašnjem životu, sociološkom imaginacijom otkrivamo vladajući **sistem vrijednosti**. Ako je najbitniji znak prepoznavanja u jednom društvu, pripadnost određenoj političkoj partiji, onda je logičan zaključak da se politika nalazi u vrhu sistema vrijednosti. Sociološko pitanje je, ne da li, već koliko se time svakidašnji život otuđuje od generičkog **principa kultivisanja** ljudske prirode i prirode ljudske zajednice. U procesu kultivisanja gradi se svakidašnji život tj. rezultat je svakidašnji život. Otudenost (neslobodu) otkrivamo sociološkim istraživanjem koje metodološki počiva na teorijskim i empirijskim saznanjima uz obogaćivanje sociološkom imaginacijom. Metod mora biti operacionalizovan na nivou pristupa istraživanju, prikupljanja podataka i na nivou analize rezultata istraživanja, posebno na svim nivoima društvene apstraktnosti: „Globalnog okvira načina proizvodnje društvenog života; okvira društvenoistorijskog sistema; okvira konkretnog istorijskog oblika reprodukcije određenog društva; okvira svakodnevnog života pojedinaca koji čine neku društvenu grupu (klasu)“ (Lazić, 2011: 29).

Znači, sociologija svakidašnjeg života treba da otkriva **tipske identite i tipske uloge svakidašnjeg čovjeka**, koje se bitno razlikuju od opšteg tipa profesora, ljekara, radnika, sudije, političara itd. U tome je specifičnost sociologije svakidašnjeg života u odnosu na druge sociološke discipline. Sociologija profesija otkriva tip profesionalnog ljekara, a sociologija svakidašnjeg života tip ljekara u svakidašnjem životu, jer postoji evidentna razlika ponašanja ljekara u profesionalnom i u svakidašnjem životu. Pretpostavlja se da treba identifikovati i određeni uticaj profesije na svakidašnji život, ali to je posebna sociološka činjenica koja ima značaj u konstituisanju tipa svakidašnjeg čovjeka u određenom društvu. Konstituisanje tipa svakidašnjeg čovjeka predstavlja njegovu vremenitost u kojoj se ispoljava jedinstvo slučaja i determinizma, neophodno za sociološko identifikovanje tipa svakidašnjeg čovjeka. U tipu svakidašnjeg čovjeka se zaokružuje njegovu vrijeme, ali ne kao vječnost, već kao vremenitost.

11. Povijesni karakter svakidašnjeg života

Vremenitost svakidašnjeg života sadrži svoju **imaginativnost kao tamnu materiju**, bez koje je neobjašnjiv. Svakidašnji život ima svoje bogatstvo u svojoj imaginaciji, kao tamnoj materiji, koja predstavlja njegovu istinsku slobodu,

slobodu na nivou **principijelnosti ljudske prirode i njenog povijesnog ostvarenja**. „Skoro da je postalo suvišno isticanje paradigme da se prave umjetničke vrijednosti, pa i šire kulturne vrijednosti, potvrđuju u vremenu (svevremenu), a ne samo da obilježavaju trenutak vremena u kojem nastaju“ (Božović R. R., 2009: 32-33). Ova vremenitost se može otkrivati jedino sociološkom imaginacijom i time dolaziti do kategorijalnog identifikovanja svakidašnjeg života kao društvenog fenomena, a ne nikako na nivou njegove konkretnosti u pojedinačnim slučajevima. Zbog toga, svakidašnji život predstavlja ekskluzivni problem sociološke nauke, sociologije svakidašnjeg života. Imaginativnost svakidašnjeg života konkretnih ljudi ostaje vječna tajna: „Čovjek, čojku, tajna je najveća“ (Njegoš). Svaki pojedinac u svakidašnjem životu je čovjek, a ne radnik, profesor, otac, majka itd. Zbog toga do te tajne ne može doći ni jedna nauka koja ostaje na čovjekovoj konkretnosti. Sociološka nauka se bavi društvenim bićem čovjeka i otkriva slojeve imaginativnosti u cjelini njegovog društvenog bića i njegove zajednice. U tom društvenom biću konstituiše se svakidašnji život kao poseban društveni fenomen koji možemo sociološki razumijevati i izučavati u njegovom pojmovnom i kategorijalnom određenju. Sociološka nauka otkriva imaginativnost svakidašnjeg života i time ga oslobađa te imaginativnosti što sociološko saznanje oslobađa konteplativnosti i daje mu karakter kreativnosti. Karakter kreativnosti sociološkog saznanja protivrečnosti svakidašnjeg života, postaje faktor oslobađanja od tih protivrečnosti na principu negacije negacije. Protivrečnosti svakidašnjeg života su u neposrednoj vezi sa protivrečnostima društva, klasa, slojeva, porodice itd., pa u tom slučaju sociološka saznanja imaju opšte društvenu upotrebnu vrijednost, što ne dovodi u pitanje vrijednosnu neutralnost sociološke nauke. Znači, sociologija svakidašnjeg života polazi od činjenice da se „svakidašnji život određuje kontradiktorno: iluzija i istina, moć i nemoć, ukrštanje područja kojima čovjek dominira i područja kojima čovjek ne dominira“ (Lefebvre, 1988: 19).

12. Gdje se nalazi svakidašnji život?

Znači, suvišno je pitanje: gdje se svakidašnji život nalazi? Da li u radu, porodici, kulturi, politici, dokolici? Svakidašnji život obuhvata sve ove elemente i uspostavlja vezu između njih na specifičan način. Zadatak sociologije svakidašnjeg života je upravo da identifikuje tu vezu i cjelinu svakidašnjeg života, njegovu autonomnost kao posebnog društvenog fenomena. Zato svaki čovjek, pored rada, dokolice, porodice, kulturnih aktivnosti ima svoj svakidašnji život koji se ne može reducirati na bilo koji od ovih posebnih momenata. Međutim, svakidašnji život se ne može sociološki objasniti samo iz njegove pretpostavljene apstraktne cjeline, posebnosti i autonomnosti. Sociologija svakidašnjeg života mora primijeniti diferencirani metodološki pristup i metodološku provjeru kojima objašnjava proces nastajanja jedinstva cjeline svakidašnjeg života. Ta cjelina nastaje na bazi konkretnih društvenih odnosa koji se uspostavljaju u domenu radnih, porodičnih, socijalnih, dokoličarskih aktivnosti pojedinaca, grupa institucija itd.

Lefevr u tom smislu diferencijacije postavlja značajna pitanja: „Gdje se vrši živi dodir konkretnog individualnog čovjeka s drugim ljudskim bićima?, u parceliranom radu; u obiteljskom životu? u dokolici? Gdje se on vrši na najkonkretniji način? Postoje li mnogi načini dodira? Dovode li oni do shema predstavljenih u uzorima? ili do čvrsto određenih odnosa? Da li su oni komplementarni ili protivrečni? Kakvi su njihovi odnosi? Koje je bitno odlučno područje? Gdje se nalaze siromaštvo i bogatstvo tog svakidašnjeg života, o kojem znamo da je u isti mah beskonačno bogat (barem virtuelno) i beskonačno siromašan, ogoljen, alijeniran; i da ga treba otkriti njemu samom; i preobraziti ga da bi se bogatstvo aktualizovalo i razvilo u obnovljenu kulturu? (Lefebvre, 1988).

Spoljašnjost elemenata svakidašnjice (rad, obiteljski odnosi, „privatni“ život, dokolica) sadrži alijenaciju. I u isto vrijeme diferencijaciju i plodne protivrečnosti. Na svaki način treba proučavati cjelinu (totalitet) u odnosu njenih elemenata (Lefebvre, 1988: 28). Kompleksan pristup dvostrukog teorijsko-metodološkog postupka u izučavanju svakidašnjeg života: od opšteg do konkretnog i obrnuto, koji obezbeđuje egzaktnu sociološku identifikaciju i razumijevanje fenomena svakidašnjeg života.

13. Logosna valentnost cjeline svakidašnjeg života

Sociološki je fundamentalna činjenica da odnosi elemenata daju cjelinu formiranu na bazi **logosne valentnosti** koja u domenu svakidašnjeg života ima svoje posebno značenje, značaj i smisao i zato i nastaju posebni tipovi **svakidašnjeg života**, na sličnim ili istim komponentama načina proizvodnje društvenog života kao što su posebni domeni rada, porodice, dokolice, kulture, socijale, etike. Rad ljekara ima posebne valentnosti u profesionalnom radu i u svakidašnjem životu. Porodični odnosi imaju logosnu valentnost porodičnog života, a posebnu logosnu valentnost svakidašnjeg života itd. Rad se u porodici diferencira i ima specifičnu ulogu u prevladavanju protivrečnosti svakidašnjeg života porodice, u odnosu na rad članova porodice u preduzeću. Pored toga, ta diferencija se odnosi na sve članove porodice, one koji rade i one koji ne rade u preduzeću. Taj proces nailazi na nove protivrečnosti i nove odnose sa svim elementima društvene strukture. Sociologija svakidašnjeg života treba da otkriva te specifičnosti i proces njihovog konstituisanja kao cjeline svakidašnjeg života. Svaki element načina proizvodnje društvenog života u svakidašnjem životu gubi poziciju apstraktne autonomnosti, dobija novi kontekst logike situacije u kojem stupa u nove odnose sa drugim elementima načina proizvodnje društvenog života, koji, takođe doživljavaju novu diferencijaciju i nove protivrečnosti u stupanju u odnose sa drugim elementima svakidašnjeg života. Kao što smo rekli, svaki element načina proizvodnje društvenog života: rad, porodica, kultura, politika, ekonomija, solidarnost, etika, dokolica, ima svoju posebnost u strukturi društva, ali se svaki od njih u svakidašnjem životu i njegovoj logici situacije, diferencira na poseban način i prevladava nastale

protivrečnosti uspostavljajući nove društvene odnose, među sobom i okolinom. Tako doklica, na primjer, tek u kontekstu svakidašnjeg života otkriva svoj alijenirani karakter, čovjeka samog za sebe, i u odnosu sa drugima. Doklica u kontekstu svakidašnjeg života porodice tek otkriva stepen otuđenosti članova porodice: muža i žene, roditelja i djece, članova šire porodice itd. To je društveni proces koji nužno proizvodi totalitet svakidašnjeg života kao poseban društveni fenomen sa svojom, protivrečnom strukturom potreba, onih koje se diferenciraju kao vid **osiromašenja svakidašnjeg života i onih koje se diferenciraju kao vid obogaćivanja svakidašnjeg života**. U tom totalitetu svakidašnjeg života, možemo reći, finalizuje se, karakter društvenog sistema određenog društva. U tome je potreba i značaj sociološkog izučavanja svakidašnjeg života u svakom društvu, značaj sa stanovišta mjesta i uloge pojedinca, institucija i svih aktera društvenog strukturisanja. Dolazi do struktuiranja i restrukturiranja potreba svakidašnjeg života sa diferencijacijom na individualnom i kolektivnom planu. „Tako određene konkretne društvene potrebe razlikuju se sve više i više prema **godinama, spolovima, grupama** (istakao autor). One se tako spontano distvingiraju u **individualne potrebe i kolektivne potrebe** (istakao autor) (razlika između individualnih sportova i sportova u ekipi, na primjer) (Lefebvre, 1988: 29).

Naznačena diferencijacija uključuje centralno sociološko pitanje: Šta je ljudsko, a šta neljudsko? Nema društva, civilizacije i vremena u kojem neljudsko i ljudsko nijesu u odnosu. Pitanje je kako na ljudski način unapređivati taj odnos. To je realna utopija, a ne da se jednom za svagda uništi neljudsko. Ma kako jeretički zvučalo ovo je stanovište na temeljima pozitivne utopije u kojoj se neprestano odvija proces negacije negacije u svim domenima načina proizvodnje društvenog života, pa i u svakidašnjem životu.

Poznata je **prirodna zakonitost da život bježi iz prostora gdje nema perspektive, gdje je ukinuta logosna valentnost cjeline života**.

14. Tipologija načina proizvodnje društvenog života i svakidašnji život.

Da li u društvenom životu vlada ova prirodna zakonitost? Na ovo pitanje možemo pozitivno odgovoriti jedino ako imamo u vidu **tip načina proizvodnje društvenog života** koji je na principu ostvarivanja genričke suštine čovjeka i njegove zajednice. Međutim, postoje mnogi **tipovi načina proizvodnje društvenog života koji se ispoljavaju kao alijeniranost generičke suštine čovjeka i njegove zajednice i tako usmjeravaju društveni život na „prostore otuđenosti čovjeka i njegove zajednice**. Sociološka nauka otkriva uzroke i posledice ove diferencijacije društvenih kretanja. To se najcjelovitije može otkrivati na polju svakidašnjeg života.

Kako se u tom procesu realizuje novi tip socijalističkog čovjeka prema elementima koje nabroja Lefevr: potpuno pozitivan; herojski; bez straha i mana u radu, ratu i ljubavi; potpuno odan društvu i u odanosti i žrtvi nalazi smisao

svoje individualnoisti; individuum određen društvom; društveni determinizam prihvata bez problema i kao takav postao je baza etike i estetike (Lefebvre, 1988). Nerealnost ove projekcije najubjedljivije je pokazala socijalistička praksa u svom lutanju od totalnog podružljavanja do potrage za individualnošću, koje je proizvelo specifičnog „homo privatusa“, suprotstavljenog ljudskoj prirodi i prirodi ljudske zajednice (Vukićević, 1990). Ljudi teže za DNS (Društvom nacionalne sreće), a ne samo za DNP (Društvom nacionalne proizvodnje). DNS proizvodi prihvatljiv stil života koji se nameće svojom snagom. To se ne može učiniti samo na bazi rada i proizvodnje DNP. Suštinska razlika DNS i DNP jeste što promjena u DNS ide odozdo, a u DNP počinje **odozgo** sa birokratizovanim aparatom. U pitanju je suštinska stvar: da li čovjek kao biće potreba, jeste u situaciji da slobodno artikuliše svoje potrebe, ili su mu potrebe nametnute „odozgo“. Amartya Sen je to formulisao čuvenom tezom: „razvoj potreba kao sloboda“ (Sen, 2002). U tom razvoju dolazi do prirodnog spoja individualnih i kolektivnih potreba. U tom odnosu empirijsko sociološko istraživanje operacionalizuje osnovne potrebe: glad i žeđ; seks; igra; volja za bivstvovanje; volja za moć; prelaz jednih u druge potrebe; potrebe i želje se odvajaju na sociološkom nivou; brojna su posredovanja između potrebe i želje: društvo, kultura, prošlost i istorija, jezik, norme, naredbe i zabrane, hijerarhije vrijednosti, i prednosti (prema Lefevru, 1988: 221). U sociološkom istraživanju, identifikacija ovih potreba se utvrđuje primjenom više metodoloških postupaka; analiza odabrane dokumentacije (medija, porodične dokumentacije, državne statistike i druge dokumentacije, studije slučaja), posmatranjem, anketnim istraživanjem i dr. Sociološki je bitno diferencirati proces u kojem se odvija struktuiranje potreba i posebno struktuiranje želja i njihova međusobna uslovljenost.

Kako ide taj krug: od potrebe do želje, i od želje do potrebe, u postsocijalističkoj transformaciji društva? U postsocijalizmu imamo specifičan slučaj: promjena je inicirana odozdo, ali je sprovođenje automatski zauzelo obrnuti smjer, sprovođenje automatski preuzeto odozgo. Pri tom su građani kao inicijatori promjene odozdo, ostali s onu stranu elite i institucija u totalnoj podređenosti. Gdje su uzroci ove nevjerovatne inverzije i kakve posledice to ima na konstituisanje svakidašnjeg života u postsocijalizmu? Koliko se promjena karakteriše u ostvarivanju želje da građani zasnuju siguran svakidašnji život, da izbjegnju nesigurnosti i bijedu. U koga mogu imati povjerenje: roditelje, porodicu, učitelja, državnog službenika, institucije, Boga, ljubav, sudbinu. Na čemu mogu zasnivati pouzdanje: znanje, sposobnosti, neformalne veze i sl.

Kako je građanin sa svojim zahtjevom promjene socijalizma da postane direktni proizvođač politike, još više ostao sa manje političke moći. Građanin se totalno predao svojoj partiji i time sam sebe pretvorio u političku robu, a ne političkog subjekta. A to je suština postsocijalističke transformacije što građanin može naći jedino utočište u moći partije, u sve većoj političkoj moći. I zato, u najvećoj ekonomskoj krizi društva, nema problema za finansiranje političkih partija, vladajućih i opozicionih, bitno je uvećavati političku moć, moć partija, prvenstveno vladajućih, ali su i opozicione potrebne, ali ne u cilju

jačanja demokratije, već u cilju povećanja političke moći nad građanima. Što god više proizvode političke moći, građani postaju nemoćniji, jer sve druge vrijednosti, rad, znanje, kultura, solidarnost gube značaj. Politika postaje svojevrsna religija, a politički lideri bogovi. Što čovjek više „poklanja bogovima politike“ utoliko manje zadržava za sebe. To dovodi do otuđenja ne samo u domenu politike, već i u privatnom životu, radu, kulturi slobodnom vremenu. Dolazi na nivo totalnog otuđenja od samog sebe.

15. Svakidašnji život sela

U cjelovitost i specifičnost svakidašnjeg života na selu, Lefevr uključuje: Uloga prirode u svakidašnjem životu seljaka; Svetkovine; Religiozne ceremonije; Kalendar svetkovina; Period sastajanja, večernjih sijela; Gozbe na koje učestvuju svi stanovnici sela; Sadržaj seoskih svetkovina; Mjesto svetkovina i uloga mjesta u svakidašnjem životu seljaka i sela; Uloga seljaka u pripremi svetkovine; Selo kao velika porodica, način života, stroga kolektivna organizacija; Vlasništvo i svakidašnji život, uticaj na seosku zajednicu; Veze susjednih sela, zaseoka iz jedne opštine, ili drugih veza van opštine; Kulturni sadržaji svetkovina i svakidašnjeg života seljaka i sela; Sportske aktivnosti igre; Muškarci i žene; Svade i neprijateljstva; Redovni poslovi i vanredni poslovi i svakidašnji život na selu; Sadržaj slobodnog vremena i dokolice; Privatno vrijeme i vrijeme svakidašnjeg života; Na svetkovinama svaki član zajednice ide izvan samog sebe: izvlači iz prirode, iz jela, iz socijalnog života, iz svog vlastitog tijela iz svog duha, sve energije, sve užitke, sve mogućnosti; Vrijeme i struktura gostiju na selu; Ponašanje u velikim nezgodama – zime, suše i sl.; Religijski život na selu i svakidašnji život (Lefebvre, 1988. 169-70). Svi naznačeni elementi svakidašnjeg života na selu se provlače kroz ljudskost, bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smislu. To je ona veza svakidašnjeg života sa generičkom suštinom čovjeka i njegove zajednice, bez koje nema punog sociološkog razumijevanja ovog autonomnom društvenog fenomena. Bez tog konteksta se ne može uočiti koliko su ljudski poredak i prirodni poredak isprepletani, koliko se ta skrivena veza nesvjesno prihvata kao najprirodnija stvar u životu seoske zajednice. U toj vezi se prirodno spajaju i obostrano čuvaju prirodna i ljudska zajednica. Iz tog odnosa izniču prirodno ekološka svijest, ekološki senzibilitet, ekološki programi i ekološki pokreti. Zasnivaju se na jedinstvenoj snazi prirode i zajednice. Vlasništvo je u dubokom podržavanju individualnog – privatnog interesa i interesa zajednice i prirode istovremeno. Danas se odvija suprotan proces, proces u kojem se razgrađuje životnost seoske zajednice. Napredkom se smatraju programi i projekti koji svojim „napretkom“ dovode do direktnog ukidanja seoske zajednice. Dolazi do ukidanja svakidašnjeg života seoske zajednice, a bez njega nema ni seoske zajednice. Svakidašnji život seoske zajednice nastaje, kao autohton društveni fenomen, na bazi, kao što smo već naglasili, specifične kohezije bitnih komponenti seoske zajednice. Ako je savremeno selo u Crnoj Gori izgubilo svoje osnovne

komponente, logična je posledica osiromašenja, ili potpunog nestanka svakidašnjeg života u njegovoj autohtonosti.

Zbog toga sociologija svakidašnjeg života ima zadatak da u okviru ukupnih društvenih promjena postsocijalističke transformacije crnogorskog društva, precizno definiše **predmet** svog istraživanja, identifikuje promjene koje su se desile u svakidašnjem životu sela, sa **ciljem** otkrivanja realnih pretpostavki revitalizacije sela i konstituisanje novog tipa sela u savremenim okolnostima i istovremeno konstituisanja novog tipa svakidašnjeg života sela. Preciznim definisanjem predmeta istraživanja obezbeđuje se neophodan nivo **naučne objektivnosti** rezultata istraživanja, a postavljanjem cilja istraživanja obezbeđuje se karakter **angažovanja nauke**, u ovom slučaju sociologije svakidašnjeg života. Na ovaj način se uspostavlja neizostavna veza **naučne objektivnosti i angažovanosti nauke**, čime se sprečava svaki vid **ideologizacije nauke**, na jednoj strani, i na drugoj **kontemplativnost vrednosne neutralnosti nauke**. Jedino na taj način možemo objektivno identifikovati šta se desilo sa prostornim, vremenskim komponentama seoske zajednice (u radu, tehnici – tehnologiji, ekonomiji, kulturi, socijali, politici, moralu, porodici i sl.) i kakve je posledice to imalo na svakidašnji život sela i na bazi toga ukazati na realne pretpostavke revitalizacije sela i svakidašnjeg života sela. Na ovoj teorijskoj osnovi treba operacionalizovati metod za povezivanje činjenica i pojmova: u teorijsko metodološkom pristupu; empirijskom istraživanju; kritičkoj analizi empirijske građe; aktiviranje visokog nivoa sociološke imaginacije. Sociološki je najznačajnije ispitati uzroke siromašenja autentičnosti društvenih odnosa u smislu njihovog generičkog značenja, individualnog i kolektivnog. Na primjer: sociološka istraživanja pokazuju da je u postsocijalizmu politički život totalno monopolisao privatni život, a to znači i svakidašnji život (zavisnost od političkih faktora, nemoć, neplanski i haotični svakidašnji život, nesigurnost, nedostatak samokritičnosti, neangažovanost u društvenom životu, zaokupljenost trenutnim događanjima u okolini, nekreativnost u planiranju vlastitog života i života svoje porodice na osnovama ljudskosti i sl.).

Zbog toga je, u sociološkom istraživanju neophodno, **teorijsko – empirijskom i sociološkom imaginacijom** apstrahovati samo bitne momente svakidašnjeg života koji **grade njegovu cjelovitost**, koji determinišu njegovu autonomnost strukture generički shvaćene. Pretpostavlja se zahvatanje, ontičkog i ontološkog, jer i u jednom i u drugom slučaju, teorijsko – empirijsko saznanje, a uz to i neizostavno sociološka imaginacija, imaju zadatak da **otkriju nove odnose faktora specifičnih djelatnosti** (rada, kulture, politike, socijale, solidarnosti i etike). U svakidašnjem životu svi ovi faktori **dobijaju specifično značenje, značaj i smisao** i na bazi toga na specifičan način učestvuju u **konstituisanju svakidašnjeg života kao posebnog društvenog fenomena**. Ovaj teorijsko–metodološki pristup znači uključivanje nove **logosne valentnosti** faktora specifične djelatnost koju oni dobijaju u svakidašnjem životu, kao novom društvenom prostoru i vremenu. U svakidašnjem životu dolazi do punog susreta individualnog i kolektivnog, dolazi do najcjelovitije izražajnosti ontike i

ontologije istovremeno. Unutar ontičkog i unutar ontološkog se odvijaju posebni procesi, ali i interferencija između njih, tako da dobijamo cjelinu svakidašnjeg života – življenog iskustva, tek sociološkom diferencijacijom ontičkog i ontološkog, kao i identifikovanje njihove interferencije u svakidašnjem životu. Svi naznačeni elementi dobijaju karakter **društvenog odnosa** kao nova činjenica: zato sociologija svakidašnjeg života otkriva specifične društvene odnose u prostoru svakidašnjeg života, kao specifičnu realnost koja se oblikuje u vidu svakidašnjeg života. Tek, otkrivanjem cjeline svakidašnjeg života, kao posebnog društvenog fenomena, možemo otkrivati njegove unutrašnje protivrečnosti: između ljudskog i neljudskog, humanog i nehumanog, slobodnog i neslobodnog, kreativnog i nekreativnog, progresivnog i neprogresivnog, i na kraju objektivnih pretpostavki za promjenu postojećeg stanja. Na tome se zasniva, kako smo već definisali, **naučna objektivnost i angažovanost** sociologije svakidašnjeg života kao samokritike svakidašnjeg života. Tako zasnovana sociologija svakidašnjeg života je u neposrednoj teorijsko – metodološkoj vezi sa kritikom globalnog društva, proizilazi iz nje, ali i ima povratni uticaj na nju. U tom odnosu **struktura prostora i vremena** svakidašnjeg života se pojavljuju u vidu društvenih kategorija: porodica; rad (specifične djelatnosti radnog angažovanja); obrazovno–kulturne aktivnosti; društveno–političke aktivnosti; slobodno vrijeme, u kojima se kreću akteri svakidašnjeg života, što omogućava sociološku diferencijaciju: strukture prostora i strukture vremena, prema strukturi aktera, posebno najznačajnijih: građana, elite i institucija. U smislu uticaja na svakidašnji život najbitnije je sociološka identifikacija konstituisanja **svojine** kao društvenog odnosa i posebno **vlasništva** kao društvenog odnosa. Ova dva društvena odnosa imaju kardinalni značaj za struktuiranje i restrukturiranje društvenog prostora i vremena u globalnom društvu, pa time i u domenu konstituisanja svakidašnjeg života (u kvantitativnom i kvalitativnom vidu). Drastičan primjer privatizacije prirode – prostora u postsocijalizmu Crne Gore (Vukićević, 2015). U sociološkom izučavanju svakidašnjeg života sa ovog staništa neizostavan je kontekst generičke suštine čovjeka i njegove zajednice, koji pretpostavlja neodvojivost pitanja: šta je prostor, šta je vrijeme, od pitanja šta je čovjek? U okviru jedinstva ovih pitanja traže se odgovori na pitanja: šta je prostor (opšte – društveni, urbani, ruralni, prirodni, prostor igre, kulturnih aktivnosti i sl.), šta je vrijeme (starih, mladih, porodice, pojedinih slojeva i klasa, radno vrijeme, tehnokratsko, informatičko, slobodno vrijeme itd.).

16. Svakidašnji život kao predmetna određenost sociologije svakidašnjeg života

Očigledno se može zaključiti da je **svakidašnji život nesporna činjenica društvene zbilje**. Svakidašnji život jeste kondezovan životni ciklus pojedinaca i društvenih grupa. Svakidašnji život jeste naizgled skup slučajnih događanja, djelovanja i ponašanja pojedinaca ili društvenih grupa. Međutim, iza tih slučajnosti postoji izvjesni determinizam koji uslovljava tipiziranje svakodnevice u

vidu svakidašnjeg života kao cjelovitog društvenog fenomena. U svakodnevici vlada egzistencijalni automatizam, ali on nije proizvod slučajnosti, već je pod bitnim uticajem karaktera **načina proizvodnje društvenog života**. U svakidašnjem životu se stiču i rad i politika, i kultura i socioetičnost i grade jedinstvo u vidu **svakidašnjeg života kao autonomnog društvenog fenomena**. Nijedan poseban faktor uticaja rada, politike, ekonomije, socijale, niti njihov prosti zbir, ne mogu predstavljati valjanu osnovu za cjelovito sociološko objašnjenje ovog društvenog fenomena. **Društvena veza** ovih faktora (interferencija: rad, politike, klasa i slojeva, kultura i vrijednosti, ideologija), uslovljena njihovom **logosnom valentošću**, proizvodi **svakidašnji život kao novu društvenu pojavu**. Svakidašnji život, ne samo da se ne može objasniti posebnim društvenim faktorima, već svojom autonomijom vrši značajan povratni uticaj na njih.

Sociologija svakidašnjeg života identifikuje karakter veze dvostrukog kolosijeka:

- a) **uticaj strukturnih elemenata jednog društva i načina proizvodnje društvenog života na sadržaj i tipove svakidašnjeg života i**
- b) **uticaj svakidašnjeg života kao posebnog društvenog fenomena na društvene odnose i procese u jednom društvu.**

Na toj relaciji sociologija svakidašnjeg života utvrđuje karakter **potrebe** susreta esencije i egzistencije u formiranju sadržaja i tipova svakidašnjeg života, koja daleko transcendirira **svakodnevnu potrebu** za preživljavanjem. Potreba svakidašnjeg života suštinski transcendirira potrošačku logiku svakodnevnog života. Sociološkim izučavanjem svakidašnjeg života otkriva se i karakter načina proizvodnje društvenog života u jednom društvu: da li i kojim pojedincima, grupama, slojevima, svakidašnji život se reducira na svakodnevnu potonu potrebu golog preživljavanja, ili omogućava svakidašnji život ispunjen bogatijom potrebom spoja esencijalnih i egzistencijalnih aspekata ljudskog života.

Sociologija svakidašnjeg života otkriva, **ne samo esencijalne i egzistencijalne strukture, nego i njihove veze, i na kraju proizvod u vidu svakidašnjeg života kao nove i cjelovite društvene pojave.**

Na osnovu identifikovanog karaktera svakidašnjeg života, sociologija svakidašnjeg života otkriva karakter odnosa društva prema čovjeku: da li prevladava potrošačka logika u kojoj i čovjek neumitno postaje **roba**, ili proizvodna – kreativna logika u kojoj čovjek ima poziciju **subjekta**. Na toj relaciji svakidašnji život se ispoljava na nivou: individualnog, grupnog, slojno – klasnog, društvenog ponašanja i djelovanja.

Očigledno, svakidašnjica nastaje u spoju svih elemenata, horizontalnih i vertikalnih, načina proizvodnje društvenog života, i kao novo jedinstvo, nova pojava, povratno utiče na sam način proizvodnje društvenog života.

Svakidašnjica nije svakodnevno, **već ono što se, društveno determinirano, ponavlja u svakodnevnom životu** i ispoljava kao **društveni odnos** na pojedinim nivoima svakodnevnog života. To ponavljanje gradi **cjelinu** koja se sociološkim istraživanjem može identifikovati u **shemi pojmovnog i kategorijalnog određenja i na kraju tipologije društvenih odnosa svakidašnjice.**

U tom kontekstu, **iskustvo svakidašnjeg života** ima svoju cjelinu, koja daleko transcendirira parcijalnost i razmrvljenost, te ogoljelost svakodnevnice. Svakidašnjica je **kontinuitet vremena – specifična „saigra“ prošlosti, sadašnjosti i budućnosti**, a ne **igra slučajnosti**. Svakidašnjica je kontinuitet vremena ustaljenih komponenti i njihovih **logosnih valentnosti** načina proizvodnje društvenog života. Svakidašnjica nije svakodnevnica koja predstavlja parcijalne događaje slučajnih i trenutnih iskrica života. Svakidašnjica je **način života** u svakodnevici. Svakidašnjica je **determinizam i indeterminizam** svakodnevnog života. Svakidašnjica nas uslovljava u svakodnevici, ali, istovremeno, uslovljava i da prevladavamo otuđenje svakodnevice. Znači, svakidašnjica ima **uzročno** dejstvo na svakodnevicu, a to znači da se svakodnevica, dobrim dijelom, javlja kao **posledica** svakidašnjice.

Naznačeni momenti svakidašnjeg života predstavljaju suštinu predmeta sociologije svakidašnjeg života, na osnovu kojih ona otkriva suštinu cjeline ovog društvenog fenomena.

Savremenog čovjeka prate najjače moguće destrukcije, i otuđujuće strukture koje konstituišu svakidašnji život: svih, bogatih i siromašnih, naravno, pogotovo siromašnih, socijalno isključenih, muških i ženskih, mladih i starih, urbanih i ruralnih ljudi. To je skrivena strana društvenih sistema razvijenih i nerazvijenih društava koju možemo suštinski otkrivati jedino u korelaciji sa **povijesnošću, a ne sa istoricizmom**. Istoricism ostaje na nivou svakodnevice koja ne otkriva svakidašnji život kao cjelovit društveni fenomen. Suštinu svakidašnjeg života možemo otkrivati jedino u kontekstu povijesnog razvitka čovjeka i njegove zajednice. U povijesnom razvitku čovjeka i njegove zajednice otkriva se karakter strukturalnih procesa kao cjeline determinizma i indeterminizma društvenih kretanja, i karakter sistemskih determinanti kao institucionalno – pravno konstituisan koncept, zatvoren krug – za određeno vrijeme. Povijesni smjer jeste suština generičkog karaktera čovjeka i njegove zajednice. Povijesni smjer jeste realitet utopijskog smjera generičnosti čovjeka i njegove zajednice, ali ostaje na utopističkoj ravni ukoliko nema u vidu, posebno strukturalne i posebno sistemske komponente društvenog razvoja. Povijesni smjer oslobađa generičnost utopizma, jer sadrži momenat predmetne racionalnosti u ostvarivanju generičnosti čovjeka i njegove zajednice zasnovane na objektivnim komponentama strukture i sistema.

To se prije svega odnosi na promjene u svakidašnjem životu, jer se u njemu sureću strukturalne mogućnosti i sistemske konstrukcije za ostvarivanje ovih mogućnosti. Bez ovog susreta nije moguće objasniti globalizacijske procese, koji nesporno znače emancipaciju čovjekovog društvenog bića, ali to mora pratiti i emancipacija individualnih i kolektivnih identiteta. Ono što karakteriše svakidašnji život savremenog čovjeka – svijeta, jeste upravo: razapetost između ta dva recipročna procesa: procesa oslobađanja od determinizma rođenja, i procesa afirmacije identiteta, individualnog i kolektivnog u iskustvu svakidašnjeg života. To je koncept sociološkog objašnjenja u kojem dolazi do aktivnog spoja društvene apstraktnosti i društvene zbilje, i tako dobija karakter sveobuhvatnog

sociološkog saznanja. Dolazi do oslobođenog odnosa sociologije i prakse u kojem su jedno, drugome, na usluzi.

Finalna faza ovih procesa se najdublje ispoljava u svakidašnjem životu zbog čega sociološko istraživanje ovog društvenog fenomena ima naročiti značaj.

Literatura

- Bakrač, V. (2013), *Religija i mladi – religioznost mladih u Crnoj Gori*, Podgorica: Narodna knjiga.
- Blagojević, Hjuson, Marina (2014), „Transformacija roditeljstva: poluperiferijska perspektiva“, Beograd: *Sociologija*, Vol. LVI, N 4.
- Bogdanović, M. (1994), *Metodološke studije*, Beograd: Institut za političke studije.
- Božović, R. R. (2009), *Život kulture*, Beograd: Filip Višnjić.
- Ćeranić, G. (2016), *Društvene promjene i promjene društvenih orijentacija u Crnoj Gori* (Postsocijalizam-Postsocijalizam, pr. Slobodan Vukićević, Moskva, MGU – Социологический факультет i Institut za sociologiju i psihologiju Filozofskog fakulteta, Univerzitet Crne Gore).
- Gidens, E. (2007), *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet Beograd.
- Hodžić, A. (2008), *Tragovi pored puta /sociološki fragmenti o procesu modernizacije*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Jokić, V. (1983), *Marksovo viđenje umjetnosti*, Nikšić: Centar za marksističko obrazovanje
- Kalanj, R. (1988), *Henri Lefebvre kao sociolog svakidašnjeg života – predgovor u :* Kritika svakidašnjeg života, Zagreb: Naprijed.
- Krivokapić, N. (2008), *Teorijski pristupi slobodnom vremenu*, Nikšić: Filozofski fakultet Nikšić.
- Lazić, M. (2011), *Čekajući kapitalizam i nastanak novih klasnih odnosa u Srbiji*, Beograd: Službeni glasnik.
- Lefebvre, H. (1988), *Kritika svakidašnjeg života*, Zagreb: Naprijed.
- Обрывалина О. А. (2016), *Социальный контроль и неравенство в современном обществе* (Postsocijalizam – Postsocijalizam, pr. Slobodan Vukićević, Moskva, MGU – Социологический факультет i Institut za sociologiju i psihologiju Filozofskog fakulteta, Univerzitet Crne Gore).
- Ružička, D. (1995), Prikaz knjige Psihologija svakdašnjeg života Mirjane Nastran Ule, *Revija za sociologiju*, Zagreb (hrcak.srce.hr/file/227885).
- Samardžić, O. (2016), *Temporalna tekstrura postsocijalističke transformacije: deestetizacija jedne društvene stvarnosti* (Postsocijalizam-Postsocijalizam, pr. Slobodan Vukićević, Moskva, MGU – Социологический факультет i Institut za sociologiju i psihologiju Filozofskog fakulteta, Univerzitet Crne Gore).
- Sen, A. (2002), *Razvoj kao sloboda*, Beograd: Filip Višnjić.
- Шарович, Р. (2016), *Проблемы и перспективы развития предпринимательства и сельской местности* (Postsocijalizam-Postsocijalizam, pr. Slobodan Vukićević, Moskva, MGU – Социологический факультет i Institut za sociologiju i psihologiju Filozofskog fakulteta, Univerzitet Crne Gore).

- Vidojević, Z. (2015), *Porazi i alternative – pretnja pustoši i etika otpora*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Vratuša, V. (2013) „Nova“ ili „stara“ društvena strukturisanja i raslojavanja u Srbiji, bivšim jugoslovenskim republikama i bivšim društvima „real socijalizma“: u Lazić. M., Cvejić S. (ur.) Promene osnovnih struktura društva Srbije u periodu ubrzane transformacije, Beograd: ISI Čigoja štampa str. 46-63.
- Vujović, S. (1997), *Grad u senci rata*, Novi Sad: Prometej, Beograd: Institut za sociologiju.
- Vukićević, S. (2016), *Njegošu su zahvalni i Bog i čovjek*, Cetinje: Nacionalna biblioteka Crne Gore Đurđe Crnojević.
- Vukićević, S. (1990), *Homoprivatus*, Beograd: Naučna knjiga, Nikšić: NIP Univerzitetska riječ Nikšić.
- Vukićević, S. (2015), Взаимодействие Экзистенциалистического антропоцентризма и социального неравенства в современном обществе, *Социология*, Москва: МГУ, Русияјјскајя социологическајя асоциация.
- Vukićević, S. (2016), *Postsocijalizam-Postsocijalizam*, Moskva, MGU – Социологический факультет i Institut za sociologiju i psihologiju Filozofskog fakulteta, Univerzitet Crne Gore.
- Živković, P. (2016), *Antropološka misao rizičnog društva* (Postsocijalizam-Postsocijalizam, pr. Slobodan Vukićević, Moskva, MGU – Социологический факультет i Institut za sociologiju i psihologiju Filozofskog fakulteta, Univerzitet Crne Gore).